

R. RAHMETİ ARAT'IN ESERLERİ

(Doğumunun 60. yıl dönümü münasebetiyle)

MUHARREM ERGİN

Türkoloji'nin büyük hocaları artık 60'ın üzerine çıkmış bulunuyorlar. 60 yaşlarını doldurmuş bulunan Ahmet Caferoğlu ve Rahmeti Arat'ı Türkoloji'nin büyük hocaları diye vasıflandırmak gerçekten yerindedir. Yalnız Türkiye türkolojisinin değil, milletler arası türkolojinin de sayısı fazla olmayan birinci sınıf otoriteleri, ilk sıradaki büyük âlimleri arasında bulunan bu iki profesör bugün yetiştirdikleri ikinci nesli, talebelerinin talebelerini üniversite kürsülerinde kendi yanlarında hoca olarak görmek bahtiyarlığına ermiş bulunuyorlar. Bu büyük hocalar için 60 yıl dönümlerinde müstakil ciltler halinde armağanlar çıkarmamız gerekirdi. Fakat kendi kıymetlerimize karşı ilgisizliğimiz buna imkân vermemektedir. Bu durumda hiç olmazsa dergimiz gerekince bir yazısını bu işe ayırmak suretiyle bu borcu biraz olsun yerine getirmeğe çalışmaktadır. Dergimizin IX. cildinde J. Eckmann, 60. yıl dönümü münasebetiyle Ahmet Caferoğlu'nun eserlerini tanıtan bir yazı yayınladı. Dergide kendi kıymetlerimiz için bir kadir bilirlik ananesinin kurulmasına çalışan J. Eckmann bundan sonra bu mahiyetteki ikinci yazısını dergimizin X. cildinde, ölümü dolayısıyla, Mecdut Mansuroğlu'nun eserlerine tahsis ederek bu yolda kuvvetli bir adım daha atmış oldu. Şimdi de biz yine 60. yıl dönümü münasebetiyle Rahmeti Arat'ın eserlerini toplu olarak veriyoruz.

Reşid (Abdürreşid) İsmet (İsmetullah) oğlu Rahmeti Arat 15 Mayıs 1900'de Kazan'ın kuzey-batısında Eski Ücüm'de doğmuştur. Dedeleri Kazan'ı terke mecbur olunca buraya gelip yerleşmişler ve babadan oğula kalan bir medrese tesis ederek müderrislik yapmışlardır. Sonradan kapanan bu medrese bir müderris oğlu olan Arat'ın çocukluk hatıraları arasında yer almaktadır. Arat 1906-1910 yıllarında Eski Ücüm mektebinde ilk tahsilini yapmış, 1910-1913 yıllarında Kızılyar (Petro-pavlovsk) şehrinde rüşdiyeyi ikmal etmiş, bir müddet hususî bir ha-

zırlık yaptıktan sonra reşmî hükümet tahsil müessesesine girmiş, 1916-1918 'de lisede okumuştur. 1920 'de Mançurya'nın Harbin şehrine gelmiş ve burada 1921 'de lise tahsilinin son senesini ikmal etmiştir.

1922 yılının sonunda yüksek tahsilini yapmak üzere Almanya'ya (Berlin'e) gelmiş bulunan Rahmeti Arat bu vesile ile bir buçuk ay süren mecburî bir dünya seyahati yapmıştır. 1923 yaz sömestirinde Berlin Üniversitesinin Felsefe Fakültesine kaydolmuş, türkoloji ile ilgili derslerden başka bilhassa edebiyat tarihi, felsefe ve psikoloji ders ve seminerlerine de devam etmiştir.

Rahmeti Arat 'ın Berlin 'deki talebelik hayatı geçimini çalışmak suretiyle kazanan bir talebe hayatıdır. Bu çalışma önceleri üniversite dışında, hususî dersler şeklinde olmuş, sonraları kütüphane ve enstitülerde ilmî faaliyet ile birleştirilmiştir. 1927 'de mukayeseli türk dili araştırması sahasındaki bir çalışması ile (bk. aşağıda No. 6) doktora diplomasını alınca üniversiteye bağlı şark dilleri mektebinde önce Kuzey Türkçesi lektörü olmuş, sonra 1928 'de Berlin ilimler akademisine ilmî yardımcı olarak tayin edilmiş, 1931 'de şark dilleri mektebinde şimal türklerinin dil, edebiyat ve tarihi doçenti olmuştur. Bu arada ilmî yardımcı sıfatı ile 1933 yılına kadar çalıştığı ilimler akademisinin ilmî neşriyatına iştirak etmiş ve ilim hayatının ilk eserlerini vermiştir. Bundan sonra Arat kendisini tamamiyle ilmî çalışmaya vermiş ve bugüne kadar devam eden bu çalışma neticesinde aşağıdaki listede toplanan eserler, kitap ve makaleler ortaya çıkmıştır.

Rahmeti Arat 1933 yılında Maarif Vekâleti tarafından Türkiye 'ye davet edilerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsüne Profesör tayin edilmiştir. O zamandan beri Fakültemizin Türkoloji Bölümünde çalışmaktadır. Fuat Köprülü'nün mebus olarak üniversiteden ayrılması üzerine Türkiyat Enstitüsü Müdürlüğüne de getirilen Rahmeti Arat 1950 yılına kadar bu vazifede kalmıştır. Arat 1949-1950 ve 1950-1951 ders yıllarının kış sömestirlerinde de Londra üniversitesine bağlı şark tetkikleri mektebinde misafir profesör olarak çalışmıştır. 26 Nisan 1958 'de ordinaryüs profesör olmuştur. Hâlen Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünün Eski Türk Filolojisi Kürsüsünün kürsü profesörü bulunmaktadır.

Rahmeti Arat 1942 'de Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilmiştir. Aynı zamanda Milletlerarası Şark Tedkikleri Cemiyetinin sekreteri ve bu cemiyetin organı olan *Oriens* 'in tahrir heyeti üyesidir. Kuruluşundan itibaren son günlere kadar İslâm Ansiklopedisinin tahrir heyeti içinde de yer almıştır. Arat 'ın İslâm Ansiklopedisindeki çalışması

çok önemli olup bu çalışma ansiklopedinin ortaya çıkmasının ve bugünkü hâle gelmesinin başlıca temellerinden birini teşkil etmiştir.

Türkiye türkolojisinin kurulmasında ve kökleşmesinde Arat'ın büyük bir yeri vardır. W. Bang'ın kurduğu mukayeseli türk dili araştırmalarını Türkiye'ye getiren ve yerleştiren Rahmeti Arat'tır. Kendisi bu yolda kuvvetli talebeler yetiştirmiş, bugün bu ilim dalı artık Türkiye türkolojisine tamamiyle hâkim olmuştur. Türkçenin çeşitli devir ve sahalarını aydınlatan bir çok eserleri yanında Türk transkripsiyon alfabesini de Rahmeti Arat yapmış, ayrıca Türkçenin tarihi inkişafının hudutlarını çizen görüşleri de benimsenerek türkoloji çalışmalarına tatbik edilegelmiştir.

Rahmeti Arat çok titiz çalışan bir ilim adamıdır. Geniş bir sahaya sathî olarak yayılmak yerine dar bir sahada çok derinleşen ilim adamı tipidir. İlimde iş birliğine çok önem verir. Eserlerine son şekli vermeden onları etrafındakilere göstermeğe, ilgili ilim adamlarının fikirlerini almağa çok dikkat eder. Bu aşırı titizlik ve çalışma yolu neticesinde Arat'ın yazdığı eserler daima en mükemmel ve en son şekilleri ile ortaya çıkmış olurlar.

Türkoloji sahasında çok kuvvetli bir formasyonu vardır. Türkçenin bir çok şivelerini yakından tanır, konuşacak şekilde bilir. Almanca ve Rusçayı gençliğinden beri çok iyi bilmektedir, sonradan İngilizceyi de öğrenmiştir.

Kısaltmalar

AM	Asia Major (Leipzig)
Annali RISON	Annali del Regio Istituto Superiore Orientale di Napoli
APAW	Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften
EI	Encyclopédie de l'İslâm
EM	Edebiyat Mecmuası (İstanbul)
FF	Forschungen und Fortschritte (Berlin)
İA	İslâm Ansiklopedisi (İstanbul)
Le Muséon	Le Muséon (Belçika)

OL	Orientalische Literaturzeitung (Berlin)
RO	Rocznik Orientalistyczny (Krakow)
SPAW Phil. - Hist. Kl.	Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften Phil. - Hist. Klasse
TD	Türk Dili (Ankara)
TDK	Türk Dil Kurumu
TM	Türkiyat Mecmuası (İstanbul)
TTAED	Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi (İstanbul)
TTK	Türk Tarih Kurumu
TY	Türk Yurdu (Ankara)
UJ	Ungarische Jahrbücher (Berlin)

1926

1. Qutadgu Bilig: UJ I, 1-2 (1926), 154 - 158.
2. Başkurt Tarihi - Geschichte der Baschkiren (G. Fahriddin): UJ VI, 1-2 (1926), 159 - 161.
3. Neue Türkische Literatur im Berliner Ungarischen Institut: UJ VI, 3 (1926).
4. Die Chakassen (N. N. Kozmin): UJ VI, 3 (1926).

1927

5. Handbuch für den Unterricht der krim-tatarischen Sprachen (H. Oda-baş ve I. Gaya): UJ VII, 3 (1927).
6. Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen: UJ VIII, 1 - 4 (1927), 1 - 66.

1928

7. Von Land und Leuten in Ostturkistan (A. v. le Coq): UJ VIII, 3-4 (1928).
8. Die Vorlesungen über die türkische Geschichte in Mittelasien (V. Barthold): UJ VIII (1928).

1929

9. Ein osttürkisches Wahrsagebuch: Le Muséon LII (1929), 177-191.
10. Zur Klassifikation der Türksprachen (A. Samojlovič): UJ IX, 2-3 (1929), 321 - 324.

1930

11. Zur Heilkunde der Uiguren I: İlimler Akademisi yayınlarından (SPAW Phil.-Hist. XXIV), Berlin, 1930, 25+2 s.
12. Uigurische Sprachdenkmäler (Radloff - Malov): OL 3 (1930), 214 - 216.
13. Mitteltürkischer Wortschatz nach al-Kasgaris Divan Lugat at-Türk (C. Brockelmann): UJ X, 4 (1930), 448-450.
14. Zur Heilkunde der Uiguren: FF 33 (1930), 436.
15. Legenden und Erzählungen über die Schamanen bei den Jakuten, Burjaten und Tungusen (G. V. Ksenofontov): UJ X, 4 (1930).
16. Iz tretej rukopisi Kutadgu Bilig (S. Malov): UJ X, 4 (1930).
17. Drevnetureckie nadgrobija s nadpisjami bassejna v. Talas (S. Malov): UJ X, 4 (1930).

1931

18. Zur Frage des 12 jährigen Tierzyklus bei den Türken (A. Samojlovič): UJ XI,3 (1931), 2 s.
19. Leitfaden für das Studium der türkmenischen Sprache (A. P. Potselueraskiy): OL 3 (1931).
20. Orisca - tyrkmeñçe sözlik (Aliyef A ve K. Borijef): OL 4 (1931), 364 - 366.
21. Le rythme poétique de chansons populaires de Gocuklaius (A. P. Potselueraskiy): OL 4 (1931), 364 - 366.

1932

22. Die Legende von Oghuz Qagan (W. Bang ile birlikte): İlimler Akademisi yayınlarından (SPAW Phil.-Hist. Kl. XXV) Berlin, 1932, 44 s.

23. Zur Heilkunde der Uiguren II: İlimler Akademisi yayınlarından (SPAW Phil.-Hist. Kl. XXII), Berlin, 1932.
24. Prof. Dr. Johannes H. Mordtmann: UJ XII, 3-4 (1932), 1 s.

1933

25. Lieder aus Alt-Turfan: AM IX ,2 (1933), 129 -140.

1934

26. Türkische Turfan Texte VI. Das buddhische Sutra Säkiz Yükmek (W. Bang ve A. V. Gabain ile birlikte): İlimler Akademisi yayınlarından (SPAW Phil.-Hist. Kl. X), Berlin, 1934, 102+1 s.
27. Türlü cehennemler üzerine uygurca parçalar (W. Bang ile birlikte): TM IV (1934), 251-263.
28. Suvarnaprabhasa (b. Türkisch) (F. W. K. Muller -Dr. W. Leutz, Soghdische Texte II) (W. Bang ile birlikte): İlimler Akademisi yayınlarından (SPAW Phil.-Hist. Kl. XXI), Berlin, 1934, 65 -70.
29. Uygur devri türkçesi: İkinci Türk Dil Kurultayı, 1934.
30. İnkilâp ve dil: Millî Gazete 550 (1934), Bartın Gazetesi 464 (1934).
31. Bibliographie der Arbeiten von Prof. W. Bang Kaup (A. v. Gabain ile birlikte) UJ XIV, 4 (1934), 6 -12.

1935

32. Uigurische Bruchstücke über verschiedene Höllen (W. Bang ile birlikte): UJ XV (1935), 389 -402.
33. Land und Volk der Tataren: Lautbibliothek, nr. 147, (Herausgegeben von D. Westermann), Berlin, 1935, 1 -10.
34. Prof. Dr. Willi Bang Kaup: EM 3 (1935).

1936

35. Türkische Turfan -Texte VII : İlimler Akademisi yayınlarından (APAW Phil. -Hist. Kl. nr. 12-7) Berlin, 1936.
36. Oğuz Kağan Destanı, İstanbul, 1936, 69 s.
37. Uygurca yazılar arasında: TTAED-3 (1936), 101 -112.

38. Uygurlar ve uygur medeniyeti: A. Süheyl, Uygurlarda Tababet, 1936, s. 4-10, 37-40.
39. Kutadgu Biligde tabipler ve efsunlar ile münasebet hakkında: Ülkü VIII, 46 (1936), 285-294+4.
40. Türk dili üzerinde araştırmalar, Uygur devrine ait dil örnekleri «Altun Yaruk», İstanbul, 1936.
41. Die uigurische übersetzung der Biographie Hüen-Tsang: TM V (1936), 333-339.

1937

42. Uygur alfabesi: M. Cevdet, hayatı, eserleri ve kütüphanesi, İstanbul, 1937, 20-26.
43. Türklerde tarih zabtı: İkinci Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1937 (1943), 329-337.

1939

44. Fatih Sultan Mehmed'in yarlığı: TM VI (1939), 285-322+20.
45. Türk dilinin bünyesine dair: Varlık 134 (1939), 49-53.

1940

46. Un yarlık de Mehmed II, le Conquérant: Annali RISON XX (1940), 25-58.

1942

47. Uygurlarda ıstılahlara dair: TM VII-VIII, 1 (1942), 56-81.
48. Astırhan: İA I, 9 (1942), 680-682.
49. Ayran: İA II, 11 (1942), 77.

1943

50. Babur, Vekayi - Tercüme - I, TTK yayınlardan, Ankara, 1943, 05-0143+1-128 s.
51. Türk dilinin inkişafı: III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1943 (1948), 598-611.

52. Balık : İA II, 14 (1943), 275-276.
 53. Baraba : İA II, 14 (1943), 306-370.
 54. Batman : İA II, 15 (1943), 342-344.

1946

55. Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu, İstanbul, 1946, 36 s.
 56. Babur, Vekayi - Tercüme - II: TTK yayınlarından, Ankara, 1946, 130-675.

1947

57. Kutadgu Bilig I. metin: TDK yayınlarından, İstanbul, 1947, LXX + 656 s.

1948

58. Türklerde zaman ve vakit tesbiti: IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1948 (1952), 94-108.
 59. Göklen: İA IV, 38 (1948), 809-811.
 60. Hakim Afâ: İA V, 40 (1948), 101-103.

1951

61. Atabetü'l-hakayık'ta g ve ğ seslerine dair: TM IX (1951), 65-72.
 62. Atebetü'l-hakayık (edib Ahmed b. Mahmud Yükneki): TDK yayınlarından, İstanbul, 1951, 153 + L + CLXXIII s.
 63. Alt-turkisches Schrifttum (A. V. Gabain): Oriens IV, 2 (1951), 312-315.
 64. Türkolojinin bugünkü meseleleri: Milletlerarası XXII. Müsteşrikler Kongresi, İstanbul, 1951.

1953

65. Türk şivelerinin tasnifi: TM X (1953), 59-139.
 66. Türkçe metinlerde e/i meselesine dair: RO XVII (1953), 306-313.
 67. Bir yazı numunesi münasebeti ile: Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul, 1953, 17-29 + 2.

68. Kara - Hitaylar : İA IV, 58 (1953), 273 - 276.
69. Kara - Kalpaklar : İA IV, 58 (1953), 284 - 288.
70. Karakol : İA IV, 58 (1953), 288 - 290.
71. Kara - Korum : İA IV, 58 (1953), 290 - 291.
72. Kara - Korum : İA IV, 58 (1953), 291 - 292.
73. Karşa : İA VI, 59 (1953), 363 - 364.
74. Kaşım Hanlığı : İA VI, 59 (1953), 380 - 386.
75. Kaşgar : İA VI, 60 (1953), 405 - 412.

1954

76. Kazakistan : İA VI, 61 (1954), 494 - 505+1.
77. Kazan : İA VI, 61 (1954), 505 - 522.
78. Kırmız : İA VI, 63 (1954), 708.
79. Kıpçak : İA VI, 63 (1954), 713 - 716.
80. Kırgızistan : İA VI, 64 (1954), 735 - 741.
81. Türkçede kök ve eklerin bünyesine dair : Milletlerarası XXIII. Müsteşrikler Kongresi, Cambridge, 1954.

1955

82. Kötel : İA VI, 66 (1955), 923 - 924.
83. Köy : İA VI, 66 (1955), 924.
84. Dr. A. Adnan Adıvar (1882 - 1855) - Türkçe ve Almanca - : Oriens VIII, 1 (1955), 7 s.
85. Kutadgu Bilig : İA VI, 67 (1955), 1038 - 1040 ; VII, 68 (1955), 1041 - 1047.
86. Türkçede kelime ve eklerin yapısı : TD IV, 43 (1955), 396 - 400.
87. Gramer ıstılahları hakkında : TD IV, 44 (1955), 479 - 480.
88. Türkçe Turfan Metinleri VIII (A. v. Gabain) : TM XII (1955), 15 - 22.
89. Lehrbuch der turkischen Sprache : TM XII (1955), 277 - 280.
90. Şark tetkikleri ve Avrupa medeniyeti (Henrik Samuel Nyberg, Uppsala) - Tercüme - : TM XII (1955), 1 - 13.

91. Küçüm Han: İA VI, 68 (1955), 1071-1074.

1956

92. Anadolu yazı dilinin tarihi inkişafına dair: V. Türk Tarih Kongresi, 1956, 225-232.
93. Matbuat (2. Kazan Türkleri, 3. Azerbeycan, 4. Kafkasya ve Şimali Kafkasya türkleri, 5. Kırım türkleri, 6. Dobruca türkleri, 7. Özbekler, 8. Kazaklar, 9. Türkmenler, 10. Şarki Türkistan, 11. Çin müslümanları): İA VII, 73 (1956), 380-402.

1959

94. Yusuf Has Hâcib, Kutadgü Bilig II, Tercüme: TTK yayınlarından, Ankara, 1959, XXVIII + 477 s.
95. En eski Türk ilâhîsi: TY I, 4 (1959), 45-46.
96. Mehmed Mirza Bala: TY I, 5 (1959), 56.
97. Baranta: EI I, 17 (1959), 1069.

1960

98. Aprın Çor Tigin'in bir şiiri: TY II, 11 (1960), 41-42.
99. Edebiyatımızda ilk lirik şiir: TY II, 2 (1960), 37-38.
100. Cater Seydahmed Kırimer: TY II, 3 (1960), 23-24.
101. Öyle yerlerde: TY II, 7 (1960), 33-34.
102. Çupan: EI II, 24 (1960).